

УДК 378:81'271
DOI 10.31654/2663-4902-2018-PP-4-108-112

Пугач В. М.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПАРАДОКСИ СТУДЕНТСЬКОГО СЛОВОВЖИВАННЯ, АБО У МОЄЇ БАБУСІ ДУЖЕ НАГЛИЙ КІТ

Мовленнєво-комунікативні девіації студентських повідомлень слід розглядати в комплексі з соціокультурними девіаціями. Так розширюються межі традиційної класифікації лексико-семантичних помилок. До них належать вживання лексем без соціального табу, порушення законів дистрибуції лексем через незнання семантики, хибне okazіональне слововживання; порушення логічності структури асоціативних уявлень; порушення законів семантико-синтаксичної валентності, незнання семантики слів, плеонастичні структури, тавтологічні структури, недоречне вживання паронімів, незнання семантики застарілої лексики, хибна міжмовна омонімія, неправильне трактування семантики фразеологізмів, уживання територіальних діалектизмів. Соціокультурними характеристиками є оксиморонне тлумачення слів у контексті; криміналізація, жаргонізація студентського мовлення, штучність речень на сільську тематику, ментальність консюмериста. Ментальність учорашнього школяра відображає стан сучасного українського громадянського суспільства. Воно перебуває в процесі становлення, є дифузним, незрілим у багатьох сферах. Фрагментарність знань зумовлює мовленнєво-комунікативні девіації, функційну неграмотність. Студентське слововживання набуває ознак парадоксальності та okazіональності.

Цілеспрямована методична робота з кожним студентом є способом подолання мовленнєвих девіацій. Ефективними є формування ціннісних орієнтирів, конструювання логічних висловлень, робота зі словниками різних типів і видів, збагачення активного індивідуального словникового запасу, самоконтроль мовленнєвої поведінки, глибинне прочитання художніх текстів, вивчення віршів напам'ять, увага до кожного нового для студента слова. Необхідною умовою подолання мовленнєво-культурних девіацій є державний статус української мови, руйнування міфу про українську мову як про архаїчну чи сільську.

Ключові слова: лексико-семантична помилка, мовленнєво-комунікативна девіація, соціокультурна девіація, парадоксальність слововживання.

У чинних "Навчальних програмах з української мови для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Академічний рівень" (зі змінами, затвердженими наказом МОН від 14.07.2016 за № 826) у письмових учнівських висловленнях рекомендовано поряд із блоком орфографічних та пунктуаційних помилок ураховувати лексичні, граматичні та стилістичні [6, с. 26] як складники комунікативно-мовленнєвої компетентності особистості.

Види лексичних помилок у методичній літературі до шкільного курсу, як правило, суттєво не різняться: це стилістично немотивована тавтологія; стилістично немотивований плеоназм; уживання слів у невластивому значенні; порушення сполучуваності слів, зумовлене інтерференцією; немотивовані діалектизми, полонізми, росіянізми; уживання слів, не властивих зображуваній епосі; некоректне вживання фразеологізмів [1; 4].

Видається, що реалізовані шляхом засвоєння чинних шкільних програм "комунікативна, мовна, мовленнєва, предметна, прагматична, соціокультурна компетентності учнів на основі свідомого опанування мовної й мовленнєвої теорії" мають гарантувати вищій школі вступ студентів-першокурсників із досконало сформованими компетентностями – здатністю сприймати та продукувати

мовленнєво-комунікативні одиниці. Ці сподівання не справджуються, напевно, через комплекс різнопланових чинників, що зумовлюють формування мовленнєво-комунікативних девіацій. Це, зокрема, наслідок дії локальних настанов: метою шкільної освіти є успішне складання ЗНО; виконуй тести швидко, обираючи однослівні відповіді та позначаючи їх хрестиками (за винятком завдання на побудову висловлення).

Зайвими стають формулювання відповідей повними реченнями, зникає потреба у вияві індивідуальності, власного сприйняття та трактування явища чи поняття, усвідомлення морально-ціннісних орієнтирів, без чого неможлива повноцінна гуманітарна освіта. Ця ситуація аналогічна з уроками літератури: "Учень, котрий був зорієнтований на успішне складання ЗНО, ледь встигав запам'ятовувати і якось розрізнати лише імена, дати та деякі теоретико-літературні поняття. На якесь більш-менш поглиблене знайомство з текстом просто не вистачає часу; ... досі існуюча практика шкільного викладання літератури була запрограмована існуючими програмами шкільних курсів літератури на такий швидкісний темп, що письменницькі імена та твори змінювали одне одного з калейдоскопічною швидкістю; на розгляд окремого твору на уроці учитель має змогу виділити якийсь мінімум часу, він відчувається як робітник на конвеєрному потоці" [3].

Напевно, від такої кліповості свідомості та властивої тестам мозаїчності замість питомого цілісного світоглядного мовного коду формуються когнітивні ухилення від комунікації або конструювання хибних чи усічених синтагматичних структур.

Мовознавці вищої школи філологічних факультетів, на нашу думку, не надають достатньої уваги аналізу лексично-семантичних помилок, окрім курсу "Типологія помилок" для студентів фаху "Видавнича справа та редагування", де види мовних девіацій (лексичних анормативів) розглядають у межах навчальної дисципліни: лексичні помилки – "семантично модифіковані лексеми; плеоназми; нерозрізнення паронімів, сплутуванням семантики міжмовних омонімів; інтерферени і росіянізми, фразеологічні помилки" [2]; це плеонастичні структури; сплутування семантики паронімів; вплив міжмовної омонімії; суржикове утворення [5].

На заняттях із СУЛМ (курс "Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія") протягом 2007–2017 рр. студенти I курсу філологічного факультету НДУ імені Миколи Гоголя, розкриваючи потенціал семантики повнозначних лексем у синтагматичному оточенні, конструювали письмові повідомлення, у яких намагалися реалізувати власні мовленнєво-комунікативні інтенції. Студенти складали речення зі словами в переносному значенні, виявляли специфічне вживання лексем та фразеологічних одиниць в українській мові тощо.

Зупинімося на мовленнєво-комунікативних лексико-семантичних девіаціях студентських робіт (орфографію студентських повідомлень зберігаємо. – В. Пугач), ставлячи за мету розширення меж традиційної класифікації лексико-семантичних помилок у контексті виявлення соціокультурних девіацій.

I. Лексико-семантичні девіації

1. Актуалізація лексем без соціального табу: *Перший секс. Мій любий зараз у в'язниці. У них у кімнаті вирувала атмосфера кохання. Мій любий завжди приїжджає під вечір.*

2. Порушення законів дистрибуції лексем через незнання семантики, наслідком чого є хибне оказіональне слововживання: *У Дмитра був далекий погляд на красиву дівчину. Поважна пава ішла в гуртожиток. Опасистий – це боязкий. Треба зашкодити хворобі.*

3. Порушення логічності структури асоціативних уявлень: *У тебе густина волосся, як у лісі. Я зробила йому дотепне зауваження. Свіжий хлібець дратівливо лоскотав своїм ароматом допитливу натуру Бровка. В окропі спливають вчорашні пельмені.*

4. Порушення законів семантико-синтаксичної валентності, структури синтагматичного оточення: *Мій дідусь зовсім уже понурий через свій вік. Ми розсварилися щент. Була пізня осінь, та він не переставав косити отаву. Пильним поглядом вартував собака на сторожа. Університет – це колодязь знань. Кожного дня я*

занурююсь у криницю знань. Згодом новий рік. Хмара пісень. Я ходила в лікарню і вирвала свій останній зуб. Мені уночі являється собака. Не раз іще повертаємось до університету, щоб отримати насолоду від палких обіймів рідних стін.

5. Незнання семантики слів, зсув семантичного трактування: Уродини картоплі порадували господаря. Недалека людина – розумна, обізнана або родич. Гаряча точка – найбільш популярне місце. Саркофаг знань.

6. Плеонастичні структури: Атмосфера повітря була досить чистою. Сумні випускники зі сльозами на очах дивилися на стіни своєї рідної школи. Рибалки діляться досвідом один з одним. Чую запашний аромат польових квітів.

7. Тавтологічні структури: Батьки подарують їй подарунок.

8. Помилкове вживання паронімів: Фірма мала високий пріоритет. Потрібно доброзичливо ставитись до оточених. Крисастий чоловік стояв переді мною. Михайло поцупив на грядці в сусідки окріп. Теплий літній вітерець розвіював моє волосся.

9. Незнання семантики застарілої лексики, зокрема етнографізмів: Він, ніби той півень, ходив у яскравій плахті. Швець шиє штори та інші предмети інтер'єру.

10. Хибна міжмовна омонімія: У моєї бабусі дуже наглий кіт. Рибалка спіймав дві щуки на рибалці. Будівельники встановили купол на баню. Його рожа була дуже здивована. Яка гарна квітка! В неї рожа така насичено червона! Рожа квітки була неймовірно красивою. Винний Петрик прийшов з наглим виглядом, похиливши голову. Маленькі діти дуже наглі. Наглий студент пішов з пари. У дідуся є маленька слабкість: він дуже любить рибалку. Краватка підходила до рубашки. Лихий кінь пронісся повз мене. Я сьогодні дуже устала та хочу спати. Калитка була відчинена, і всі звірі повибігали.

11. Неправильне трактування семантики фразеологізмів: як печериця – спокійний, як вода змила – чисто, байдики бити – стріляти, як у воду впав – легко, руки гріти – добре влаштуватися, стріляна птиця – кульгава людина, позичити в сірка очей – бути пильним. Трапляється когнітивно та аксіологічно недоцільне вживання фразеологізмів у контексті: Моя найкраща подруга довела мене до сказу. Мати скалила зуби на сина за погані оцінки. Я так багато зробила справ за цілий день, що в мене вже не варить баня. Незвичайні звуки полонезу зводили мене з розуму.

12. Уживання територіальних діалектизмів: Бабуся встрикувала нитку в голку.

13. Суржикомовність у побутовому спілкуванні: – Замету-ка я хату, – подумала я.

14. Функціонування лексем у збідненому тематично синтагматичному оточенні (побут – навчання...): В окропі плавала муха. Консервований огірок пішов на користь дідусяві. По деканату пройшли студенти. Деканат видав новий закон. Бібліотека завтра вихідна.

II. Соціокультурні девіації

1. Постмодерне, оксиморонне трактування слів у контексті: У маленьких філіжанках із тонкої порцеляни парував сурогат кави. Марії Іванівні надається матеріальна допомога у вигляді путівки навколо світу.

2. Криміналізація, жаргонізація мовлення, вплив субкультур: Даю зуб, що це була правда.

3. Штучність речень на сільську тематику: Від моєї хати ведуть чотири хідники в поле. Кожного дня після того, як мати будила мене, вона йшла орати землю. З самого ранку невтомні працівники орють землю, намагаються зробити всю роботу за один день. Там пильний Роман пасе вівці. Вони вправно орють землю.

4. Мислення рекламними слоганами, заяжоненими прецедентами: Кожного року 31 грудня ми з друзями ходимо в баню. Руська баня – це найбільший кайф для чоловічої компанії.

5. Псевдополітизація мислення: Депутат запосів на цій території. Він стояв в опозиції. Сьогодні в уряді нікого нема. Уряд гучно розмовляв по телефону.

6. Ментальність консюмеристів: *Ми провели два корпоративи. На наступний день після випускного діти відправилися в баню, де відпарювалися та приводили своє здоров'я в норму. У подруги цього літа був відпочинок на морі.*

Ментальність учорашнього школяра відображає стан розвитку сучасного українського громадянського суспільства, що перебуває в процесі становлення, його дифузність, незрілість у багатьох сферах. Фрагментарність, кліповість свідомості зумовлює мовленнєво-комунікативні девіації, функційну неграмотність, а студентське слововживання набуває ознак парадоксальності, оказіональності та постмодернізму.

Шляхами подолання девіацій є цілеспрямована методична робота на особистісному рівні: формування ціннісних орієнтирів, конструювання висловлень, робота зі словниками різних типів і видів, збагачення активного індивідуального словникового запасу, самоконтроль мовленнєвої поведінки, глибинне прочитання художніх текстів, вивчення віршів напам'ять, увага до кожного нового для студента слова.

Необхідною умовою подолання мовленнєво-культурних девіацій є державний статус української мови, руйнування міфу про українську мову як про архаїчну чи сільську. Лінгводидактика вищої школи має значний простір та потенціал для реалізації цих та багатьох інших завдань, спрямованих на підвищення кваліфікаційного рівня студентів.

Література

1. Должанська Ю. В. Готуємось до ЗНО з української мови та літератури: про лексичні помилки URL: http://dolzhanska.blogspot.com/p/blog-page_6.html
2. Гавриш М. М. Мовні девіації. Хмельницький національний університет URL: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k0916&T=intro&st=0&L=1
3. Ключек Г. Компетенції учня та компетенції вчителя: спроба увиразнення (На матеріалі шкільної літературної освіти) URL: <http://education-ua.org/ua/articles/817-kompetentsiji-uchnya-ta-kompetentsiji-vchitelya-sproba-uviraznennya-na-materiali-shkilnoji-literaturnoji-osviti>
4. Методичні рекомендації щодо розрізнення видів помилок під час перевірки робіт з української мови та літератури / укл. Копія В. В. URL: <https://education.km.ua/uploads/Види помилок.doc>
5. Проценко О. В. Типологія помилок. Робоча навчальна програма для студентів спеціальності "Видавнича справа та редагування" / КНУ імені Тараса Шевченка URL: <http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/Типологія помилок.pdf?id=a43535fd-38b2-4439-89-06-2ccb4771aaf5>
6. Українська мова для 10–11 класів. Програма. Академічний рівень URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/ukr-m-ak.pdf>

References

1. Dolzhanska Yu. V. Hotuiemos do ZNO z ukrainsoi movy ta literatury: pro leksychni pomylyky. URL: http://dolzhanska.blogspot.com/p/blog-page_6.html
2. Havrysh M. M. Movni devyatsii. Khmelnytskyi natsionalnyi universytet. URL: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k0916&T=intro&st=0&L=1
3. Klochek H. Kompetentsii uchnia ta kompetentsii vchytelia: sproba uvyraznennia (Na materialii shkilnoi literaturnoi osvity). URL: <http://education-ua.org/ua/articles/817-kompetentsiji-uchnya-ta-kompetentsiji-vchitelya-sproba-uviraznennya-na-materiali-shkilnoji-literaturnoji-osviti>
4. Metodychni rekomendatsii shchodo rozrznennia vydiv pomylok pid chas perevirky robit z ukrainsoi movy ta literatury / uкл. Kopia V. V. URL: https://education.km.ua/uploads/Vydy_pomylok.doc
5. Protosenko O. V. Typolohiia pomylok. Robocha navchalna prohrama dlia studentiv spetsialnosti "Vydavnycha sprava ta redahuvannia". KNU imeni Tarasa Shevchenka. URL: http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/Typolohiia_pomylok.pdf?id=a43535fd-38b2-4439-8906-2ccb4771aaf5
6. Ukrainska mova dlia 10–11 klasiv. Prohrama. Akademichniy riven. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/ukr-m-ak.pdf>

Пугач В. Н.

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

**Парадоксы студенческого словоупотребления,
или у моей бабушки очень наглый кот**

Речевые коммуникативные девиации студенческих сообщений необходимо рассматривать в комплексе с социокультурными девиациями, поскольку таким образом расширяются границы традиционной классификации лексико-семантических ошибок. К ним относят употребление лексем без социального табу, нарушение законов дистрибуции лексем из-за незнания семантики, ложное окказиональное словоупотребление; нарушение логики структуры ассоциативных представлений; нарушение законов семантико-синтаксической валентности, незнание семантики слов, употребление плеонастических и тавтологических структур; неуместное употребление паронимов, незнание семантики устаревшей лексики, ложная межъязыковая омонимия, неправильное толкование семантики фразеологизмов, употребление территориальных диалектизмов. Социокультурными характеристиками выступают оксюморонное толкование слов в контексте; криминализация, жаргонизация студенческой речи, искусственность предложений на сельскую тематику, менталитет консьюмериста. Менталитет вчерашнего школьника отражает состояние современного украинского гражданского общества. Оно пребывает в процессе становления и является диффузным, незрелым во многих сферах. Фрагментарность знаний провоцирует речевые коммуникативные девиации, функциональную неграмотность. Студенческое словоупотребление приобретает признаки парадоксальности и окказиональности.

Целенаправленная методическая работа с каждым студентом является способом преодоления речевых девиаций. Эффективными мерами выступают формирование ценностных ориентиров, конструирование логических высказываний, работа со словарями различных типов и видов, обогащение активного индивидуального словарного запаса, самоконтроль речевого поведения, глубинное прочтение художественных текстов, запоминание стихов наизусть, внимание к каждому новому для студента слову. Необходимым условием преодоления речевых коммуникативных девиаций являются государственный статус украинского языка, разрушение мифа об украинском языке как архаическом или деревенском.

Ключевые слова: лексико-семантическая ошибка, речевая коммуникативная девиация, социокультурная девиация, парадоксальность словоупотребления.

Puhach V. M.

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor, Department of Ukrainian Language, Nizhyn Mykola Gogol State University

Paradoxes of Students' Word Usage; or My Grandma has a Very Gracious Cat

Linguistic and communicative deviations in students' utterances should be studied in conjunction with sociocultural deviations; thus, the limits of the traditional classification of lexical and semantic mistakes expand. They include the usage of lexical units without social taboos, violation of lexical distribution rules through semantic ignorance, false occasional usage of the words; violation of logical structures of associative representations; violation of the syntactic and semantic valence rules, ignorance of the words' semantic features, pleonastic structures, tautology, inappropriate usage of paronyms, lack of knowledge of the obsolete words semantics, wrong inter-lingual homonymy, misinterpretation of semantic idioms, and the usage of local dialecticisms. Sociocultural characteristics are the oxymoron interpretation of the words in the context; resorting to criminal jargon and urban slang in academia, unnatural rural themed discourse, consumerism. Fragmentation of knowledge leads to communicative speech deviations and functional illiteracy. Students' word usage becomes characterized by paradoxicality and occasionalism.

The purposeful methodological work with each student is a way to overcome linguistic deviations. Fostering ethic values, constructing logical statements, work with dictionaries of various types, the enrichment of the individual's active vocabulary, self-control of speech behavior, reading belles-lettres, learning poetry by heart, close attention to every new word learned by the student. A necessary condition for overcoming linguistic cultural deviations is the state status of the Ukrainian language, the destruction of the myth of the Ukrainian language being obsolete or rural.

Key words: lexical semantic mistakes, linguistic and communicative deviation, sociocultural deviation, paradoxical usage of words.